

“It bern dat oer it wetter blaast” en it frysk

Het begin van de titel is ontleend aan de dichtbundel “It bern dat oer it wetter blaast”. Dichtbundel van Aggie van der Meer. Uitgegeven in 2007.

Deze bundel zette mij op een spoor om iets van mijzelf te laten zien, nu ik een drie jaar weer in Fryslân woon. Dat laten zien heeft betrekking op “it bern” dat net op de grens van weide-en akkerbouwgronden is opgegroeid en toen dagelijks de Fryske taal sprak, behalve in schooltijd en kerktijd.

Heel concreet over die grens: die liep van Makkum naar Pingjum, ik was toen 5 jaar, en later, ik was op een maand na 18, naar Sexbierum. IJsselmeer en Waddenzee spelen bij deze plaatsen ook een hele grote rol.

“It bern”, nu zoveel jaren later, na 36 jaar predikantschap buiten Fryslân, is een begrip, dat ik gebruik om iets van oorspronkelijkheid in een aantal teksten voor mijzelf aan te wijzen. Ik ben dan ook op zoek gegaan naar taal en beelden die mij iets laten terugvinden van de sfeer van het land en het leven waarin ik als kind en jongere leefde en die me, na zoveel jaren, iets teruggeven.

Over ont-eigening versus toe-eigening van ervaringen is en wordt in onze tijd veel geschreven. Mijn gedachte is dat er een verlangen naar specifieke ervaringen in doorklinkt alsof we soms iets zijn kwijtgeraakt door veel te veel te veralgemeniseren. Een algemene cultuurkritiek zou je het kunnen noemen. En om dan maar direct hier dit punt te maken: Alsof de taal die je als moedertaal leerde spreken, geen blijvende betekenis zou hebben, ook al spreek je de hele dag of niet regelmatig meer die moedertaal.

Ik begin met een gedicht uit de genoemde bundel “It bern dat oer it wetter blaast”.

De eerste vijf gedichten in die bundel staan onder het hoofdje: OERGELOK. Het eerste sprak mij direct al aan door het contrast “leechte” en “oergelok” en daarbij “it einleas wachtsjen” met de blijvende vraag: “Wa rôp de geast dy’t it neat ûntteide,....en dan een “fermoeden joech fan oergelok?”.

Oergelok

It einleas wachtsjen fan é leechte,
beferzen azem,
ynhâlden langstme.
Gjin ear foar de stilte,
gjin mûle foar de stommens.

Wa rôp de geast
dy't it neat ûntteide,
de leechte folle,
it wetter benei kaam,
de berte fan é tiid
fermoeden joech fan oergelok?
Wie sy it sels?

Dit gedicht maakt bij mij in prachtige “muzisch frysk” wakker, wat ik als kind in de “thuis-plaatsen” van destijds toch, denk ik nu, zat te dromen. Het vaste van “waarheden”, al te beredeneerd, uit het Gereformeerde milieu in de vijftiger en begin zestiger jaren van de vorige eeuw, waarin ik opgroeide, had als tegenkant de huiselijke kring, familie en vrienden. Daar waren ook “sferen en stemmen”, (uitdrukking van de theoloog Oepke Noordmans, op wie ik nog terugkom) in lied (er werd thuis gezongen met moeder achter het harmonium, muziek gemaakt, ook zelf, orgel/piano) en in gesprek, die een specifieke ervaring doorgaven. Ja, over “lân en libben” gesproken. Ik had o.a. een vriend, hij was toen biologie-student, die mij de verwondering over evolutie bijbracht. Zijn insecten-en vogelverhalen in de Fryske taal, zal ik niet snel vergeten en dat toen bij het kerkelijke gesprek over de eerste hoofdstukken van het bijbelboek Genesis.

Het gedicht “Erfdiel” uit de bundel “De weromkommer yn it ûnlân” van Abe de Vries, sluit hier goed bij aan: (een fragment)

Wat wy oerhâlde sille,
en wat by ús bliuwt,
mear as de fal fan de deaden
as brânende swannen yn see,
is it nei-eagjen fan opwjukjende einen,
de greiden, de diken, de wrâld oer,
dy't se even yn de bek hâldt
foar it kôgjen

(en drie regels waar het gedicht mee eindigt)

Der binne dellingen
dy't wy noch yn moatte
mei de kroade fan it erfdiel.

Het woord “erfdiel” zegt in elk geval, dat er zoveel is, dat ook tot mij is gekomen en nog altijd komt, vanuit andermans handen. Dat te ontdekken, als “weromkommer yn Fryslân” ervaar ik als een mogelijkheid om dichterbij het verstaan te komen van hier, het geleefde leven, en dat in alle facetten van vreugde, van verlies, mislukkingen en ook begrensdsheid. De vraag naar God of het goddelijke komen daarin als vanzelf, voor mij heel wezenlijk, mee.

Bij dat “erfdiel” hoort vanaf mij studietijd-theologie al, ook de nalatenschap van de theoloog (geboren in Fryslân, daar ook dominee geweest, in Piaam/Isdsegahuizen en in Suamar) Oepke Noordmans. Noordmans heeft maar weinig in het Frysk geschreven. Er zijn een aantal brieven in het Frysk bewaard, maar ook een zeer betekenisvolle lezing met de naam “Lân en Libben”(verzamelde werken dl.1 blz.324 e.v.) uit het jaar 1918. Nog precieser: deze heeft hij gehouden op een zgn.” Friezendei” op 31 juli 1918 in Sneek. Noordmans was gevraagd door zijn collega G.A.Wumkes, één van de mensen van de Friese taalbeweging.

Omdat het een lezing is, die al lang veel indruk op mij heeft gemaakt, citeer ik nogal wat zinnen, vooral om zo Noordmans’ intentie goed te begrijpen. “It Frysk haw ik langer spritsen as it Hollânsk, dat is wier, mar ik ha der noait stúdsje fan makke lyk as de mannen fan ‘e Fryske taelbiweging”. Hij zegt verder, dat hij geen vrijmoedigheid heeft deze uitnodiging te weigeren. Hij vindt dat hij toch naast hen moet staan, die al hun krachten geven aan die beweging voor een taal die hem het allernaast is en die wat hem betreft, één van de rijkste talen is van de wereld. Maar zegt hij dan heel nadrukkelijk: de beweging voor de taal is tegelijk een beweging van de “geest”. “Wat de tael is for de geest, hwet de loft is for in ljip, dat moaije beest, dat yn é maityd it fjild sa libben makket”. Hoe beeldrijk tekent dan Noordmans, ook in één van zijn verzamelde meditatie, “de ljip yn de loft”. Als eierenzoeker in mijn jeugdtijd kan ik dat me helemaal voorstellen. Nog eens Noordmans: “Lyk as sa’n ljip is de geest, dy ’t in taal ta syn elemint hat”. “Dan komt der út hwet er yn sit”. Volgens Noordmans, zo in die lezing, is een volk dat zijn taal niet kan gebruiken, als een kievit op de grond. “De geest kin hem niet ûntjaen. De wjûkken net útslaen”. En zo komt hij dan op wat “lân” betekent. “Sa’t de geatst in tael nedich hat, sa freeget it libben om in lân”. Hij zegt er nog wel iets bij: Het leven zit niet aan het land vast. Het kan hem daarvan losmaken en “troch de wrâld rinne”. Heel belangrijk is ook “Lân” is meer dan “de gêrzen yn de groun”, of “de seaden yn it sân” en “de greide en de heide”. Het gaat om alles

waaraan dichters schrijvers “klank oan jouwe.” En zegt dan: “Alles is fen hjar gading: in sweltsje, in maertebloom, in abie-skriuwerke op it wetter, e fit reid oan ‘e wettersigge, hja witte krekt to sizzen hwet dy yn ús libben oanbringe”. Ook: “de stanne yn ‘e maimoanne, as de wyn der troch hinne rûzet en de lange gêrzen hjar bûge lyk as hâldde in kening syn yntocht.” (de stanne= nog niet gemaaid gewas)

Het gaat Noordmans dus om meer dan het land alleen, om meer dan wat de natuur zegt (“wat de natuer om ús hinne spûkje lit”). Het gaat dan ook om het volksleven, de geschiedenis in verhalen (teltsjes), “spultsjes, mearkes, sprekwurden, dy’t sa spoekje om ús widze en mei ús de boartsje yn ‘e bernejieren”, “dat âlde gûd, “meastal út de skimer fen âlde tiden.” En hij komt dan tot de conclusie: een volk heeft hiervoor zijn eigen taal nodig.

Maar zegt daarbij: “Wy moatte gjin ynboarlingen wêze, mar bern fen ús Heit yn é himmel. De oaren binne ús gjin frjemden mar freonen, broerren. Us Heit yn é himmel hat ús net yn de fleese stoppe om út to gêstjen op ús eigen grounsop, mar it is ien sop, ien bloed dêr ‘t wy alle gearre út binne”.

Het vreemde moeten we dan ook weer niet wegpoetsen, maar moeten we wel leren verstaan als dit: De “Geast” kan niet zonder een eigen taal. “Hy hat in tael nedich om him to untjaen. Wol er him uterje, dan heart elts yn syn eigen tael to sprekken lyk as op de Pinksterdei”.

Wat Noordmans (later legt hij dat uit in brieven) van grote betekenis vond, hoezeer hij er zelf niet heel concreet aan deel had genomen, was deze gedachte: de taalbeweging kan in diepere lagen beroering brengen, iets meer oorspronkelijks teweeg brengen. En hij zegt dan nog daarbij dat de eigen bijbelvertaling van Wumkes en de psalmen van Fedde Schurer dat in zich hebben.

Nu is het opvallend, dat het begrip “it bern”, het kind-zijn, en waar dat naar verwijst, veel in Noordmans verzamelde meditaties en preken voorkomt.

“It bern dat oer it wetter blaast” en de Fryske taal, is de insteek van mijn verhaal.

Misschien is dat begrip wel één van de woorden, waarmee alles wat een mens is en ervaart, kan worden gezegd. En dus ook met zijn taal. Ook kenmerkend: ook in de bijbel wordt er vaak over gesproken. Mensen worden daar vaak “kinderen van God” genoemd.

Kind-zijn, (nog eens: zegt alles van mens-zijn), ...het kind wordt geboren (berne), krijgt een naam, heeft een lichaam, kent geborgenheid, wil gekend worden, het leeft in het spel, kent ook de angst om verlaten te worden, wil wegkruipen, komt het kwaad tegen, heeft iets van onschuld aan zich. Maar vooral dit: het leeft van de herinnering. En zo is de cirkel weer rond.

Voor mij: Hoe zit ik in dat plaatje, als “weromkommer yn Fryslân”. Lees en hoor ik de Fryske taal nu anders? Geeft het een verdieping naar iets oorspronkelijks? Iets niet van ver, maar als een bron die er nog altijd is, die zich nog altijd nog meer kan openen?

Naast andere meditaties van Noordmans, die heel concreet naar “lân en libben” in Fryslân wijzen, zeker ook over de kievit en de grutto, viel mijn oog op een meditatie van Noordmans over “STIL ZIJN” (VW 8 blz. 154) met als Schrifttekst psalm 62 vers 2. “Immers is mijn ziel stil tot God: van Hem is mijn heil” (Statenvertaling). Stilte en rumoer is er in die psalm. Ik houd het erop, dat de Fryske taal er achter steekt als hij schrijft: “Het is ook geen kleinigheid in het leven te verkeren. Hoe hebben wij erin durven komen?” Net als hij elders wel eens schrijft: het is een heel ding om in het leven te zijn. Maar hij heeft in die meditatie ook een alinea over psalm 131. Daarin wordt gezongen van “een gespeend kind”, dat geleerd heeft “rustig in moeders armen te liggen, zonder te huilen om haar borst.” Ja, it bern. Noordmans heeft het dan (na gespeend te zijn) over een veel hogere geestelijke verhouding met de moeder en zegt dan dat die psalm 131 ons brengt op de grenzen van de mystiek, want zoals het kind, zo ook de ziel tot God als zij deze stilte bereikt.

Douwe Tamminga laat psalm 131 (berijmd) zo horen:

“O Hear, ik wol my net bejaan,
heech-hertich en mei wize waan,
yn dingen swier om te ferstean,
dy’t boppe myn vermogens gear.

Allyk in stil en ôfwend bern
de trest fan memme earmen ken,
sa fyn ik rêst en flij my stil
nei Jo en nei wat komme sil.

Wachtsje op de Hear en wês gerêst
Hy wol, o Israël, dyn bêst.
Hy sil dy hoedzje as in heit
fan no ôf oant yn ivichheit.

Het zou me niet verbazen dat, als ik een vergelijking met Nederlandse vertalingen zou maken, voor mij deze psalm in het Frysk veel dichterbij komt. Het werkwoord “ôfwennen” hoor ik zo vanuit mijn jeugdtijd. En “flij my stil” enz. Prachtig: ...nei wat komme sil... en, hy wol dyn bêst,.. en, sil dy hoedzje as in heit.

Nog (gekozen uit vele) een zeer aansprekende Fryske oersetting is een combinatie van woorden die ik veel tegenkwam in vertalingen van Bernard Smilde: Liet 907 vs 3 Vooral de combinatie “dream en winsken” en de prachtige rijmwoorden, “gloarje en feroarje”

Eare en macht fan minsken,
rykdom, dream en winsken.
binne net betroud.
Ierdske glân en gloarje
kinne net feroarje
oan wat Jezus jout.

In het Nederlands:
Wat gij ook aan schatten,
wereld, moogt bevatten,
Jezus is mijn rust.
Ach wat zou ik wensen....

Wat ik met bovenstaande wil zeggen, komt goed uit in het boek “Infancy en history” van de Italiaanse filosoof Giorgio Agamben. Het gaat in dat boek over kindertijd en geschiedenis. Vooral komt er dit in naar voren: je kunt wat verliezen. Ook juist in taal. Taal kan ook “programmataal” worden. Een soort reductie. We zijn dan gevangenen zijn van een algemeenheid. Hij noemt dat het project van wetenschap en technologie. Maar hij gaat dan zelfs nog verder. Hij heeft het dan over een woordeloze ervaring en roept dan het spelende van het kind-zijn op. Ja, it bern. Het zou wel eens zo kunnen zijn, dat het spelen met ook juist woorden, met taal, en dat in mijn eigen “weromkommen yn

Fryslân” een blijvende bron van goed waarnemen en horen ligt. “Op ny wat ik yn it Frysk al lang heard hie...en sels al beneamde en no nei safolle jierren bûten Fryslân”.

Ik begon met een gedicht van Aggie van der Meer.

Bij een eerste afronden van dit schrijven ontmoette ik haar voor het eerst. Heel verrassend. Het was op de laatste dag van het HEAMIELFEEST in Bolsward. Zij droeg een gedicht van haar voor.

Ik zei haar dat ik de titel van haar gedicht “ It bern dat oer it wetter blaast” gebruikte als titel voor wat ik aan het schrijven was.

Toen legde ze uit wat dit gedicht voor haar nog altijd betekende: het blijvend scheppende/ speelse van “it bern”. Ze gaf mij, na ons gesprek, bij afscheid, heel verrassend, haar bundel “De sneinen”.

In die bundel staan 52 gedichten over de zondagen van het jaar. Zij vertelde dat ze na een ingrijpende gebeurtenis, overlijden van haar man, een jaar lang een wandeltocht, heel vroeg (ier en betiid) op stille zondagmorgens door Bolsward in die gedichten had vastgelegd.

“In iensame fisker, in frou mei in hûn en in bern dat de toerka’s (de kauwen) beswart....” En ze vertelde mij in het Frysk, toen ik wat uitvoeriger had verteld over mijn zoeken bij “it weromkommen yn Fryslân, ek nei it Frysk, ek as dûmny”, dat in die “sneins”- gedichten ook telkens naar voren komt “lykas dat eerste,...dat de ferrassende berjochten út it âlde boek dêr ’t se yn tsjerke mei op ferhaal besykje te kommen, dêryn meirinne.” Zij zocht thuis, na elke sneins-wandeling op wat er in de kerk in het kerkelijk jaar op het schriftrooster stond en verwerkte dat mee in deze gedichten.

Hierbij een paar fragmentjes uit het pinkstergedicht, de pinkstersnein uit die gekregen bundel:

Litte se de earen stekke,
net witte wat se hearre
sizze it kin it lûd wêze út de leechte
De wylde leechte
De earste wurden yn it paradys
.....
in ferhearde frou út Frygië
it Rifgeberchte of Srebrenica
de rop fan ‘e teapert

it bern dat yn 'e skelp
It riedselpraten heart
fan 'e see mei de wyn.

....

de leafste sil it witte
it binne de pauken fan Bach
it fjoer dat net ferskroeit
it is de noardewyn fan Hammerskjöld
dy't tsjinwraksel ha wol
de leechte iepenbrekt
de geast frijlit út it lân
achter it each fan 'e nulle.

Een slotreflectie na het voorafgaande.

It bern dat oer it wetter blaast en it frysk.

De grote vraag is: kan ik voor mezelf wat hard maken of it frysk voor mij vanuit dat begrip 'it bern' een eigen spoor blijft trekken? En dus dat de taal niet alleen een taal blijft van herinnering?

En daarom de vraag: Zouden mijn herinneringen aan de taal, in woorden, die ik leerde kennen en leerde gebruiken, over het land, resp. de velden en het water, over de terpen en de dorpen, over gebruiken, over beseffen van leven en dood, over de "zuilen", "de finen (met name de Gereformeerden) en de grouen", de 'readen en liberalen", wat ik van nabij heb ervaren, op het dorp (met name het dorp Pingjum) ook nog meer kunnen zijn, dan alleen een terugkijken naar een wereld die er niet meer is? Opmerkelijk blijft in mijn herinnering als kind, dat het "spelen" (boartsje...fuotbolje, aeisykje, it ljepe en alles wat daar bij hoorde...it bûthús, de pleats, de skuorren en de finsters, it hea, de hynders, de kij, de skiep, de fjilden, de folle giele blommen, it nôt, de see, it swimmen, de hoarizon...safuorthinne) en het omgaan met anderen, die niet tot je "zuil" hoorden, gebeurde. Het dorp was natuurlijk klein. Je kwam elkaar tegen. Je leefde "bij tijden" met elkaar, maar ook "bij tijden" gescheiden. "Kermis op het dorp" gaf een scherp onderscheid aan. "Wij bleven op afstand!". Een besef van: daar hoor je niet bij. Ook opmerkelijk in mijn herinnering: het was duidelijk, hoe zeker mensen dat tegen elkaar uitspraken: jij bent christelijk en ik ben van een ander genre... Welke tonen/ondertonen dat toen precies had? En of ik dat toen aanvoelde?

Met het tot me door laten dringen van gedichten van onder anderen Obe Postma, en ook anderen, zie boven, (gedichten van Aggie van der Meer, Abe de Vries) ben ik een heel eind gekomen ten aanzien van het “weromkommen yn it Frysk en yn it lân” Ik bedoel: het me weer heel bewust herinneren en gebruiken van de taal. Ook de indringendheid van volhardend lezen en zingen van “it Lieteboek, Sjonge en bidde thús en yn tsjerke” helpt me daarbij nog altijd weer!

(voor Obe Postma, zie “Selected Poems”)

Nu ik de jaren vijftig en zestig van de vorige eeuw in me zelf terugroep, heeft de taal in de gedichten van vooral Obe Postma me geholpen. De muziek erin, de klank, het misschien romantische, “een eenheidsbeleving”. Ik zie dat als blazen (it bern dat blaast...en nog niet direct woorden heeft, en dan toch...zie nogmaals het genoemde boek van Giorgio Agamben.... Een zeer interessante fenomenologische ontvouwing van de wording van taal bij een kind en de verwevenheid met geschiedenis en milieu).

Dat blazen versta ik dan als een scheppen, zoals een kind een zandkasteel scheidt. Het in taal oproepen van het licht, de horizon, de geluiden, het leven, het land, de schoonheid, de vergankelijkheid, de geschiedenis, het onrecht, het schuldige, de dood, zoals bij Obe Postma, maar ook, wel anders, bij Aggie van der Meer en Abe de Vries., waarin meer het “nu”, en daarin meer ook de klacht en de vervreemding en wat ik maar noem “het in en bij fragmenten leven” en het “soms even zien” of nog anders gezegd “in het voorbijgaan”. Dat vraagt meer uitleg en ook juist het geven van voorbeelden, dan ik hier kan doen. Wel staat voor mij vast: al de boven genoemde gedichten en dichters, hoe dan ook, staan met it frysk midden in dat Fryske lân en libben. Conclusie: De taal is meer dan verleden tijd. Het spoor van it Frysk trekt verder.

Over de inspiratie die de theoloog Noordmans mij daarbij geeft, zoals ik hem eerder uitlegde, geef ik nog een enkele hint.

In zijn grote artikel “Lân en libben” liet hij zien, zoals eerder beschreven, hoezeer land en taal niet zonder elkaar kunnen. Ze zijn op elkaar betrokken. Kenmerkend voor hem is daarin, dat de ruimte van de geest als het ware de hele ruimte van het land in zich opneemt. In een brief in it Frysk aan G.A. Wumkes (27 maart 1918) over een preek over psalm 1 schrijft hij over (de spelling van it Frysk in die tijd heb ongeveer precies overgenomen) “de taal as foertuurg foar ’t geestelijke”. En dan komen de zinnen: “Foaral doe ’t jo de wirking fan de Geest beschriuwden in it luken fan it hert nei it iwege. Dan

begjint de Fryske taal sawat te fluitsjen en te gule lykens heege oargelpipen en as de wyn in scherpe winternachten” En dan nog een belangrijke zin die daarop volgt: “Dan begjint er ut te sjitten sa fin en sa scherp lyk as woe er him ontdwan fan syn eige licham”

(vgl. ook een intense meditatie in het Nederlands van O.Noordmans over psalm 42. Hij schrijft: de woordvormen in deze psalm passen helemaal bij het beeld van het dier dat zijn hals buigt...de psalmist zoekt in deze beelden een uitweg voor zijn verlangen...de eigenlijke functie van het hart). Naar it Frysk: O.Noordmans maakt mij duidelijk, dat zeker ook it Frysk voor dat verlangen een “rijke” taal is. Deze taal krijgt zomaar nog altijd in gebruik heel eigen vleugels (wjukken).

Over “it bern” geef ik tot slot nog een beginstrofe van een gedicht van Obe Postma.

Bernetiid

De berne niget oan al 't minskebestean,
Dat is it lok, dêr't ik my graach yn jou.
Wat grutte dingen docht de hantwurksman,
En fol van wûnders is it deisk bedriuw!

Catrinus Corporaal

